

■ NICOLAE
GAFTON

Puncte de vedere referitoare la cultivarea expresiei verbo-vocale a actorului (VI)*

(Selecție-baremuri)

B. Baremuri fonetice (IV)

Odată cunoscută filogeneza aparatului laringian, cu funcțiile sale vitale și cu seria manifestărilor vocale (fonele) produse de aparatul fonetic (similare, ca sens, la animale și la om), urmând să enumerăm expresiile sonore (vocale și verbale) care diferențiază umanul de restul regnului animal.

Pentru aceasta, trebuie să pornim de la controversata temă a originii vorbirii și, corespunzător, a originii lui *Homo sapiens sapiens*, singura ființă caracterizată prin *conștiința de sine, gândire rațională, muncă intențională, simț axiologic și limbă vorbită*, având permanent în minte ideea că „Spiritul» poartă de la bun început în sine blestemul de a fi «împovărat» de materie, care aici apare sub formă de aer în mișcare, sunete, pe scurt, sub formă de grai“ (1, pp. 26—27).

După cum se știe, toți factorii care au făcut posibilă evoluția suprafamiliei antropomorfelor (simiene, hominoide), până în pragul saltului spre umanizare (hominizii) — proces petrecut la sfârșitul terțiarului și începutul cuaternarului, eră denumită și antropogenă — reprezintă premise ale antropogenezei, necesare, nu și suficiente: factorii geografici, climaterici, biofizici (somato-viscerali, neurali) și biopsihici (comportamentali); determinanți au fost factorii biologici evolutivi (genetici) și factorii sociali, sub presiunea cărora începe formarea și dezvoltarea activităților psihofizice specifice (*gândire rațională — limbă vorbită — muncă intențională*), toate, clădite sub veghea conștiinței, ajunsă la stadiul uman al *conștiinței de sine*.

Nici una dintre aceste manifestări, spirituale și totodată materiale, nu este lipsită de antecedente în lumea animală, din care ne-am desprins și de care ne-am îndepărtat. Căci „...la început conștiința este... numai conștiința celei mai apropiate vecinătăți senzoriale și a raportului mărginit cu alte persoane și lucruri din afara individului pe cale de a deveni conștient de sine..., ...este o conștiință pur animalică despre natură (religia

naturală), o simplă conștiință de turmă, iar omul se deosebește aici de berbec numai prin faptul că la el conștiința ține locul instinctului sau că instinctul său este un instinct conștient“ (1, p. 27).

Dacă aceasta este situația conștiinței născându-se la rindul lor, gândirea rațională, limba vorbită, munca intențională (producătoare de unelte și instrumente) nu diferă prea mult, la origini, de gândirea gnozo-instincto-praxică (orientativ-operatională), de limbajul vocal și de lucrul biomecanic (utilizând sau nu ustensile), pe care numai progresiva umanizare le-a fructificat, transformându-le în fapte de cultură.

Analiza trecerii de la un tip de gândire la celălalt ne va ajuta să înțelegem nu numai apariția raționalului, ci și, odată cu acesta, a limbii vorbite, precum și diferența dintre aceasta din urmă și expresiile vocale.

La unii indivizi, deja umani din punct de vedere genetic, a crescut, odată cu volumul encefalului, și calitatea funcțională a acestuia, procesele mentale devenind mai active și posibilitățile asociative multiplicându-se. Se presupune că, aflați în stare de maximă conștiință (vigilență) — probabil, în timpul unor acțiuni executate la mare tensiune emoțională, în cadrul activităților colective de vânătoare, apărare, luptă —, acești indivizi au realizat dedublarea eului (*conștiința de sine*) și s-au situat în raport cu lumea din afară (conștiința de celălalt), prin intermediul actului psihic al *representării*.

În acest fel, substanța lor neurală s-a îmbogățit funcțional și calitativ, ei reușind ca, de la stadiul cel mai înalt al gândirii operaționale animale („inteligenta practică“ — 2), concretizată ca relație nemijlocită cu obiectul real, perceput prin intermediul simțurilor — adică de la tipul de contact mental cu realitatea prin *percept*, „în act“, *aici și acum* — să facă saltul la fixarea imaginii realului „în gând“, pentru a-l reînvia, apoi, prin *representare, oriunde și ori când*.

Dar, pentru această operație, mintea pleacă de la perceperea realului, reprezentarea fiind crearea unei imagini mentale prin reactuali-

* „Teatrul“, nr. 11, 12/1978; 1, 2, 3/1979.

zarea, readucerea pe ecranul conștiinței a urmelor unor foste perceptive stocate în depozitul mnezic (3), engrame care s-au format inconștient, ca rezultat al repetării actelor perceptive, din care nu se păstrează decât ceea ce este distinctiv, constant (invariant) și, deci, mai ușor de memorat, prin caracterul său de generalitate — sesizat prin abstractizare.

Ca perceptive, sonorurile vocale indiciale, caracteristice speciei, își lasă urma în depozitele memoriei individului, de răspunsul adecvat la ele depinzând însăși viața acestuia într-o lume în care rolul selecției naturale a început să fie preluat de „selecția grupului” (4).

Dar, deși, prin originea lor animală, indiciile sînt semnale legate de o anumită situație concretă, de o realitate direct perceptibilă, stimul la care se răspunde prin reflex comportamental ereditar, în cazul primilor hominizi, inteligența lor dezvoltată, potențată genetic, a reușit, la un moment dat, să facă legătura causală între ceea ce au perceput prin simțul auditiv și ceea ce au perceput vizual, ca fapt de comportament corespunzător semnalului sonor (un apelofon sau un indicofon corelat cu gestul, mimica, atitudinea, deplasarea partenerului de activitate).

Odată stabilită această corelație, a apărut capacitatea de a înțelege sensul sonorului obiectiv, perceput ca sunet, fără a mai fi văzut și comportamentul corporal al partenerului de comunicare. Această „despicare” a semnalului indicial a fost încă un pas important spre vorbire, următorul fiind reînvierea în gînd a semnalului, în lipsa oricărui stimul exterior, ca *act de reprezentare* (imagiune mentală plurimodală).

În această fază, în mintea arheantropului s-a petrecut fenomenul genezei limbii. În termenii semiologiei, procesul poate fi definit, concis, astfel: unui semnificant (imagiunea psiho-acustică a semnalului, ce „îi suna în minte” — sunet fără stimul sonor) i-a fost alăturat un semnificat (imagiune vizuală, mentală, a comportamentului corespunzător semnalului — imagiune fără stimul vizual), relația causală dintre cele două imagini (auditivă și vizuală) și actul comportamental la care se refereau (referent) constituind *semnificația* (5) pe care individul o acordă reprezentării, pentru el, reprezentarea fiind „ceva”, în conștiința lui, despre „altceva”, din afara lui, „ceva” ca substituent pentru „altceva”.

Desigur că această realizare a reprezentării, act de conștientizare, s-a petrecut fără conștiința însăși a actului, instinctiv, iar procesul a fost înlesnit prin faptul că indivizii ajunși la acest stadiu practicau ei înșiși aceleași tipuri de sonoruri vocale, destul de puțin la număr; se presupune că, aproape simultan cu sesizarea semnificației „ceva”-ului din minte, s-au pomenit că emit și sonorul vocal corespunzător, lucru normal, odată ce sonorul (din realitate) reprezentat ca sunet (în minte) făcea parte din reper-

toriul vocal nu numai al partenerului, ci și al fiecărui membru al turmei.

Acest act semivolitiv sau volitiv de emitero a unui semnal vocal indicial, luat în stăpînire, mental, prin conștientizare, a fost momentul nașterii vorbirii; în acest stadiu, deosebirea dintre vorbire și semnalul vocal din care ea s-a inspirat rezidă doar în calitatea de act intențional a celei dintîi.

Dar, tocmai prin această intenționalitate, produsul sonor încetează să fie un indiciu, devenind o *simulare*.

În timp, prin repetata folosire a instrumentului de comunicare, s-a ajuns la detașarea acestuia de contextul emoțional instintiv, originar; din acest moment, simulările indiciale s-au transformat în *semne verbale*, materializări ale unor *ideosemne* reprezentate mental (imagini psiho-acustice — semnificanți — cuplate de acum cu concepte, abstractizări și generalizări ale realului, ca semnificați).

Pentru atingerea acestei trepte și pentru depășirea ei, a fost necesar să apară și să se dezvolte structuri anatomice cu funcționalități noi, atît la nivel cortical cît și, corespunzător, în nivelul eforturilor interesate. Dacă, la arheantropi, volumul creierului trecuse de pragul de la care începea umanizarea, la paleantropi se conturaseră și formațiile neurale umane, sub forma cîmpurilor corticale corespunzătoare zonelor asociative specifice gîndirii raționale, limbii vorbite și activității manuale: centrul vorbirii (Broca), arii legate de nivelurile superioare ale analizei și de funcțiile de frînare corticală a reacțiilor emoționale; arii ale organizării mișcărilor și ale funcțiilor de integrare senzorială (Kocetkova, 6, p. 204).

Pe baza studiilor antropologice, s-a dedus că nivelurile gîndirii și muncii manuale intenționale, la pitecantropi, le corespundea o vorbire sincretică, prin enunțuri „cuvînt-frază”. În faza de început, între produșii vocali ai pitecantropilor și cei ai australopitecilor exista o singură deosebire calitativă, în ce privește transformarea semnalelor indiciale în semne verbale; prin saltul de la faza de percepere a indiciilor ca senzori obiectuale (gîndirea gnozo-instincto-practică) la faza în care, în procesul nou dobîndit, al reprezentării, acordîndu-li-se o semnificație, indiciile dobîndesc rolul de semne, se naște gîndirea rațională.

Corespunzător, la nivelul aparatului fonetic (vocal), devenit și verbal, *biomecanica articulatoarie* a conductului faringo-buco-nazal labial a fost dublată — la pitecantropi, doar potențial, nu și ca act — de *biomecanica pronunțatoarie*, prin care omul se deosebește de animal.

Odată cu dezvoltarea funcției de frînare corticală a reacțiilor emotive, sonorul animal, țipătul, se moderează, evoluînd de la stadiul de expresie pur instinctuală, deseori paroxistică, spre expresia controlată rațional, eliberîndu-se treptat de sub imperiul in-

stinctului; corespunzător, se creează premisele pentru desfințterizarea glotică și pentru apariția funcției neuro-cronaxice a fonăției, mioelasticitatea coardelor vocale păstrându-se ca manifestare emoțională atavică — ce se suprapune fonăției de origine cerebrală — sub forma vibrato-ului vocal (ipoteza „vibrato-contractilă” a fonăției) (7).

Un stadiu superior l-au constituit paleantropii (neandertalienii); în cazul lor, formațiile neurale amintite erau închegate, existența centrului lui Broca, al pronunției, fiind o dovadă că trecuseră de la pronunția globală (specifică pitocantropilor) la pronunția segmentală, realizând cuvinte ca entități distincte. (Reconstituirea conductului lor vocal a dus la concluzia că puteau pronunța opozițiile vocalice i, a, u — 8.)

În sfârșit, tipurile de unelte utilizate sînt o confirmare în plus a nivelului la care se afla vorbirea, căci: „...tehnica este totodată gest și uneltă, organizată în lanț printr-o veritabilă sintaxă, care dă seriilor operatorii, concomitent, rigiditatea și suplețea. Sintaxa operatorie este propusă de către memorie și se naște între creier și mediul material. Dacă se urmează paralela cu limba, același proces este mereu prezent. În consecință, pe cunoașterea tehnicilor — începînd cu „cultura de prund” (pebble-culture) pînă la cultura de tip Acheulean — se poate fundamenta ipoteza unui limbaj al cărui grad de complexitate și bogăție a conceptelor sînt sensibili apropiate de ale tehnicii” (9).

De aici, concluzia că australopitecii, apți pentru gestul folosirii de ustensile, se aflau la nivelul expresiei vocale instinctuale; că arheantropii — creatorii a cinci-șase forme de unelte, cu o serie de două gesturi operatorii, și păstrători ai focului — ar fi fost apți și pentru pronunțarea de „cuvinte-frază”, expresii situaționale concrete (vorbire concretă); iar la paleantropii (neandertalienii) — la care, în afara uneltelor multiple, apar activitățile simbolice (înnumare, colorare, obiecte cu forme bizare), dovadă a unei gândiri exercitate „în domenii care depășeau motricitatea tehnică vitală” — „limba, esențial legată de expresia concretului... ar fi asigurat, de asemenea, transmiterea diferențială a simbolurilor acțiunii” (9, p. 165), poate, în genul „simulacrului” (2, p. 191).

În sfârșit, arta rupestră a neantropilor (Cro-Magnon, cu 35.000 de ani în urmă) și uneltele lor specializate spun, la rîndul lor, că acele ființe se aflau la nivelul de inteligență și la capacitatea de exprimare verbală apte pentru o gândire abstractă; ei sînt inventatorii scrierii, înaintînd dinspre imaginea concretă (pictografică), percepulă senzorial, către reprezentarea simbolică; trecînd prin scrierea hieroglifică, scrierea silabică și cea fonetică — cînd omul „își reprezenta clar structura cuvîntului, ca fiind compus din elemente deosebite” (10, p. 69), sesizate de gândire ca unități minimale ale vorbirii (fonemele) — s-a ajuns și la cea de-a doua secționare pronunțativă a lanțului

vorbirii. (Termen corect pentru ceea ce A. Martinet a denumit „a doua articulare”; aceeași observație, și pentru „prima” și „dubla articulare” — 11.)

Manifestările fonetice pur umane și funcțiile lor sînt strîns legate de conștiință, implicit, de existența socială a omului. Apărute treptat, ele s-au suprapus fonelor bio-psihice, ca fone psiho-sociale, influențîndu-le progresiv, odată cu dezvoltarea culturii și a civilizației. Existența lor se datorează unor noi trăsături spirituale, ale ființei devenite om, și anume: caracterului individului — trăsătură psihică dobîndită în societate, ca act conștient de comportament — și afețelor (emoții, sentimente, pasiuni), stări psihice conștientizate și putînd fi supuse controlului. Doarece, după cum „...caracterul definește stăpînirea și conducerea de sine, conform cu normele sociale, apersepute dinspre conduită și muncă”, la rîndul lor „...emoțiile și sentimentele determină aceeași stăpînire și conducere de sine, conform cu normele sociale, dar sesizate dinspre conștiință” (12).

Aceste categorii de manifestări sonore, dintre cele mai diverse și mai importante, ale vocii, constituie sfera ETHOFONELOR (gr. *ethos* = caracter) și, respectiv, sfera AFECTOFONELOR, zona cu cea mai mare plasticitate sonoră.

Produse ale culturii, ele constituie o clasă aparte printre fone, fiind apte să influențeze profund tot restul manifestărilor fonetice pur umane; în special ethofonele modifică în mod semnificativ întregul aspect sonor al expresiei verbo-vocale. (Baremurile fonetice își află aici cea mai substanțială aplicație.)

La capătul acestor precizări, avem o reprezentare mai clară asupra a ceea ce aparține vocii și a ceea ce aparține vorbirii. Dacă, în ce privește vorbirea, *fonetica-fonologia, lexicul, gramatica* (morfologie și sintaxă) sînt un dat al limbii, întocmai ca și unitățile sale funcționale, la diferite niveluri (*fonem, morfem, cuvînt, sintagmă, propoziție-enunț, fonele*, în schimb, sînt un dat al individului, ca ființă bio-psiho-socială; dar fonele — ca expresie vocală — și unitățile limbii — ca elemente ale expresiei verbale — se întrepătrund în actul verbo-vocal, amestec de articulare și pronunție, simultane, fiecare marcîndu-și originea și interacționînd, din păcate, de puține ori cu rezultate pozitive, după cum vom demonstra practic.

Scopul acestei incursiuni în domeniul filogenezei aparatului fonetic și al nașterii vocii-vorbite a fost nu numai de a evidenția cum două complexe organice (aparatul respirator și segmentul superior al aparatului digestiv), cu funcții vitale (respirație și, respectiv, masticăție-degluțiție), au generat, întîmplător, și o funcție sonoră (vocea), devenită ea însăși vitală la multe specii animale; ci și cum aceasta, sesizată ca semnificație de c conștiință în formare, a dat naștere funcției sociale care este limba vorbită pe voce.

De asemenea, în afară de faptul că o in-

formare în problema originilor lor — în cadrul unor aparate funcționând în direcții diametral opuse — ne explică multe dintre greutățile întâmpinate în domeniul emisunii, de către majoritatea celor ce practică expresia verbo-vocală, interesul pentru temă nu se limitează, totuși, la relevarea antagonismelor fiziologice care duc la falsa dilemă a alegerii între voce — cuplată cu o pronunție vagă (ca pe la operă) — și pronunție — consonantizată, asociată cu neglijarea vocii (ca prin teatre) — dilemă considerată drept o situație naturală, de nedepășit (13).

Scopul nostru a fost și de a demonstra cum anumite semnale indiciale s-au transformat, prin conștientizare, în semne verbale, proces de o extremă importanță atunci când se ridică problema depășirii de către actor a nivelului de folosire nesemnificativă a vocii. Aceasta se poate realiza doar printr-o cuadruplă corticalizare a unor parametri fonetici, singura care poate asigura saltul de la *expresia vocală instinctuală* — marcată, indiferent de rol, de indiciile bio-psiho-sociale proprii — la *expresia vocală tipologică*, bazată pe indicii mimetice — semnalizări conștiente, simulacre-simboluri, mesaje semnificative. E tocmai măsura nivelului de profesionalitate artistică, discernabilă prin baremurile fonetice.

1. Marx, K. și Engels, F., „Ideologia germană”, E.S.P.L.P., 1956.
2. Wallon, H., „De la act la gândire”, 1964, p. 214.

3. Golu, M., „Principii de psihologie cibernetică”, 1975, p. 141 : „principiului stocării trebuie admis, deci, și în organizarea percepției, ceea ce, o dată în plus, dovedește că ea nu poate fi redusă la o impresie nemijlocită, de moment”.
4. Nestourkh, M., „L'origine de l'homme”, MIR, 1976, p. 281.
5. Reznikov, L. O. : „...semnificația este o reflectare a realității obiective, fixată în sunetele limbii”, „Gnoseologia neopozitivistă și teoria limbii ca sistem de semne”, în „Neopozitivismul — Studii critice”, 1962, p. 184.
6. Necrasov, O., „Originea și evoluția omului”, 1971, p. 204.
7. Gafton, N., „Ipoteza vibrato-contracțilă a fonației”. Comunicare la Societatea științelor medicale, secția O.R.L., 8 aprilie, 1965.
8. Lieberman, P., „On the Evolution of Human Language”, PICPS, VII, 1972, pp. 258—275 ; p. 268.
9. Leroi-Gourhan, A., „Le geste et la parole”, vol. I, 1964, p. 164.
10. Spirkin, A. G., „Originea limbii și rolul ei în formarea gândirii”, în „Lingvistică generală”, 1963, p. 69.
11. Martinet, A., „Elemente de lingvistică generală”, 1970, p. 31, p. 60.
12. Mărgineanu, N., „Condiția umană”, 1973, p. 97.
13. Scotto di Carlo, N., „Influence de l'articulation sur la musicalité de la phrase chantée”, Travaux de l'Institut de Phonétique d'Aix, vol. 3, 1976, pp. 117—146.

„Rampă”, acum 50 de ani aprilie 1929

Păcăleală pentru cititorii care căutau „Rampă” la chioșcuri pe 1 aprilie: gazeta n-a apărut în acea zi! ● Un eveniment la Teatrul Național din București: *Meșterul Manole* de Lucian Blaga. Marele poet este un dramaturg nejuțat în... limba română. *Zamolxe. Tulburarea apelor, Fapte, Daria* reprezintă producția sa pînă în 1929. *Zamolxe* și *Daria* s-au jucat în limba maghiară. Soare Z. Soare etalează o distribuție antologică: Iancu Petrescu (Bugomil), C. Notara (Găman), R. Bulfinski (Vodă), Aura Buzescu (Mira). În rolul titular, A. Pop Marțian. ● Teatrul „Alhambra” asigură publicul că *Viața e*

frumoasă. Cînd n-a fost ea frumoasă, pentru răsfațatul culiselor și al publicului, Puiu Iancovescu, protagonistul acestei comedii „optimiste” (cum zice afixul)? ● Tânase a plecat la Berlin pentru cumpărături și angajamente. Cu ce se va întoarce părintele „Cărăbușului”? Durma, Stoicovici, Kirîțescu seriu de zor textele pentru revista verii. ● La Naționalul crăiovean este comemorat Mihai Eminescu. S-a jucat *Rapsozii*, evocare de Victor Eftimiu, cu Al. Dem. Dan, N. Dimitriu, Marioara Crețulescu. ● Nicolae Iorga, din nou pe scena Naționalului. C. Notara conduce repetițiile cu *Fratele păgîn*. Alături de

meșter, se află R. Bulfinski, G. Calboreanu, A. Pop Marțian, Sorana Topa. Imbujorat ca un școlar, excesiv de amabil cu toată lumea, viforosul istoric asistă cucernic la toate repetițiile. Superb capriciu de savant... ● Sculptorul O. Han va nemuri în marmură pe N. Leonard, de curînd decedat. Bustul se execută prin subscripție publică. Este inițiativa unui grup de artiști lirici și dramatici. ● Cîntărețul Dimitrie Onofrei entuziasmează publicul american prin calitățile vocii sale. ● În foileton, după „Viața lui Leonard”, citim „senzaționalul roman de dragoste, pasiune și aventuri din viața de noapte a artiștilor și boemei bucureștene” — „Nopți bucureștene”. Unde ești, nene Iancule?

Ionuț Niculescu